

Projekt Forskerspirer 2015

Totalitarisme i Den Franske Revolution – det lukkede samfund i Abbé Sieyès' politiske vision, 1788-89

Lea Braüner
Sankt Annæ Gymnasium
Humaniora

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	1
Spørgsmål.....	1
Emnet.....	2
Fremgangsmåde.....	5
Trin.....	6
Perspektiverende tekster.....	6
Konklusion og perspektivering.....	7
Tak.....	7
Litteraturliste.....	8
Bilag.....	9

Indledning

Mennesket har altid haft et ønske om at leve i et 'godt' samfund, at skabe en meningsfyldt sameksistens. Dette ønske har i tidens løb ført til mange politiske ideologier og utopier – og til undertrykkelse og konflikter.

Den Franske Revolution var i sin samtid en enestående begivenhed: Her forsøgtes opbyggelsen af et samfund udtænkt efter abstrakte principper, i modsætning til religiøs overbevisning og pragmatiske magtspil.

Nationalforsamlingen udstedte den første universelt gældende menneskerettighedserklæring i 1789, som har været inspiration for alle senere menneskerettighedserklæringer – med ideer som står centralt i den moderne vestlige verdens selvforståelse og ide om, hvad samfundet må og bør gøre for sine borgere.¹

Revolutionen udviklede sig dog til et legitimeret blodbad inden for få år, og rødderne til moderne totalitarisme kan spores tilbage til revolutionspolitikken, som den praktiseredes af de nationale lovgivende forsamlinger i Paris² - med dens ideologiske retfærdiggørelse af centraliserede voldsudøvelser og nedkæmpelsen af al politisk modstand.

Ved udbruddet af revolutionen var disse principper bedst udtrykt i den indflydelsesrige Abbé Sieyès' politiske tekster.³

Efterlevelsen og beskyttelsen af menneskerettighedserklæringens principper i Frankrigs forfatning var målet for Sieyès' tekster, og det var på denne rettighedserklæring at den første grundlov efter revolutionens udbrud blev baseret.

Ifølge filosofen Karl Popper kan intet fuldstændigt og gennemtænkt ideologisk system implementeres på en måde, så humanitære og individualistiske hensyn bibeholdes - han udgav i 1945 *The Open Society and its Enemies*, en kritik af ideologiske systemer med totalitaristiske træk, kaldet 'lukkede' ideologier.

I slutningen af 1900-tallet ændrede revolutionstolkningen drastisk årsagsforklaring ift. volden, der udøvedes: Fokus gik fra den bredt accepterede, marxistiske revolutionstolkning om klasseskel og socioøkonomiske forhold til diskurser, ideologi og tidsånd – her genvandt ideologierne deres relevans for politiske begivenheder under revolutionen.⁴

Et meget debatteret spørgsmål inden for denne nye revolutionstolkning er, hvorvidt terroren 1792-1794 lå latent i idealerne og tankegangen fra 1789.⁵

Spørgsmål

Kan man i Sieyès' ideologi finde totalitaristiske træk, som han har til fælles med hovedstrømmen af politikere i Nationalforsamlingen og Nationalkonventet, i perioden umiddelbart før revolutionens udbrud 1789 frem til terrorens afslutning i 1794?

Og indgik disse totalitaristiske træk i en retfærdiggørelse af terrorens susoending af grundloven

---

1 Doyle 2001 p. 16

2 Talmon 1952 p. 3, Doyle 2001 p. 98, 102

3 Baker, Keith: Sieyès, A Critical Dictionary of the French Revolution 1981 p. 314

4 Doyle, 2001, p. 99-101

5 Doyle 1987 p. 91, 99, 102; Baker, Keith: Constitution, The French Revolution – Recent Debates and New Controversies, 1998 p. 68

og politisk motiverede henrettelser?

Emnet

Sieyès var en vigtig stemme i de tidlige debatter under Den Franske Revolution, som politiker og som politisk-filosofisk teoretiker⁶ - hans tekster udtrykker tidsånden og den politiske filosofi, der lå bag de første år af revolutionen, og i deres samtid havde hans tekster og taler stor effekt på politikerne, der stod bag revolutionen.⁷

Sieyès er af sin eftertid blevet betragtet som 'krypto-totalitær' og liberalist.⁸

Hans tekster er kontekstuelle på den måde, at alle udgivne tekster var en reaktion på en politisk debat eller krise – således forholder teksterne sig argumenterende til deres samtid og er reelle løsningsforslag, beregnet til den specifikke politiske situation, de er skrevet i.

Ideerne i hans tekster er samtidig så gennemtænkte og sammenhængende, at de kan betragtes som dele af et samlet ideologisk system⁹; Sieyès så sig selv som både filosof og administrator¹⁰ - hans værker kan ses som administratorens ageren i en specifik situation: Hans tekster som forslag til midler, der skal føre mod et mål, der også fremgår af selvsamme tekster.

Karl Popper udgav bogen *The Open Society and its Enemies* i 1945 som en kritik og idehistorisk gennemgang af træk i ideologier, der der anticiperer og indgår i ideologierne i det 20. århundredes moderne totalitære regimer. Bogen består af analyse og kritik af indflydelsesrige tænkeres ideologiske systemer, med fokus på totalitære træk, der indgår i det, han kalder "[...]a tradition which is just as old as our civilization itself[...]"¹¹ - det 'lukkede' samfund.

Det lukkede samfund er totalitarismens substrat, og alle dets ideologier er resultatet af chok over overgangen til det 'åbne' samfund og 'the strain of civilization' og således et på forhånd dødsdømt forsøg på at vende tilbage til tribalisme.¹²

Karl Poppers kritik, som den fremlægges i *The Open Society and its Enemies*, er ikke en neutral analyse, men et politisk-ideologisk angreb på alle ideologiske systemer af 'lukket' karakter. Værket har karakter af et politisk manifest for det 'åbne' samfund, som er et selvkritisk, rationelt og demokratisk samfund baseret på en protektionistisk kontrakt, opretholdt og udviklet vha. negativ utilitarisme¹³ og 'piecemeal social engineering'¹⁴. Men fordi hans manifest består af en systematisk, velbeskrevet, specifik idehistorisk analyse og politisk-filosofisk kritik, er det muligt at beskrive systemer inden for hans tankegang og forklare deres fejl ud fra hans begreber - at bruge hans terminologi til at give præcist bud på, hvad i et ideologisk system, der gør, at det kan karakteriseres som totalitaristisk.

---

6 Han mistede dog noget af sin politisk opbakning allerede før grundloven stod færdig i 1791, da han var blandt de få, der advokerede for ejendomsret – også for privilegerede klasser (Forsyth 1987 p.)

7 Forsyth 1987 p. 3

8 Ifølge Murray Forsyth var Sieyès en rationel liberalist (Forsyth 1987 p. 5)

9 Ibid

10 Forsyth 1987 p. 20-12, 25, 31

11 Popper 1945 p. xxxvi,

12 Ifølge Karl Popper er det ikke muligt for et samfund at genvinde den naivitet, som tribalisme kræver (<http://www.iep.utm.edu/popp-pol/>) Internet Encyclopedia of Philosophy: Karl Popper – Political Philosophy (17.9.15), (Popper 1945 p. xxxv)

13 Staten skal arbejde for minimeringen af smerte, ikke for maksimeringen af lykke – Popper så ikke lykke og smerte som moralsk kommensurable modsætninger (<http://www.iep.utm.edu/popp-pol/>) Internet Encyclopedia of Philosophy: Karl Popper – Political Philosophy (17.9.15)

14 Popper 1945 p. xxxv,

Fremgangsmåde

Opgaven er således en idehistorisk undersøgelse af, hvorvidt man kan karakterisere Sieyès' politisk-filosofiske visioner for Frankrig med et repræsentativt demokrati som havende totalitaristiske træk – som de er beskrevet og kritiseret af Karl Popper.

Der fokuseres på udvalgte ideer i Sieyès' tidlige politiske tekster, udvalgt med henblik på indflydelse i begge nationale råd og på, hvor stor en rolle de spiller i Sieyès' tidlige værker.¹⁵

Begreberne inden for det 'lukkede' samfund, jeg har valgt at arbejde med, er grundlæggende karakteristika, Popper lægger vægt på som dominerende og fundamentale karakteristika ved en 'lukket' ideologi.¹⁶

Jeg vil undersøge, om udvalgte 'lukkede' træk fremgår af Sieyès' metode, altså i hans videnskabsteori, og i specifikke politiske ideer.

Derefter vil jeg undersøge, om disse specifikke træk er at finde i retfærdiggørelsen af terroren – navnlig suspenderingen af grundloven og politisk motiverede henrettelser.

Derudover vil jeg diskutere, om trækkene, hvis de kan findes i teksterne, kun kan tolkes som redskaber for det 'lukkede' samfund gennem perspektiverende tekster fra terrorens fase.

Ideerne:

- Fuld national suverænitet – og altså også vetoret, og retten til at suspendere grundloven - udøvet gennem et repræsentativt råd¹⁷
- Lighed for loven som præmis for nationsborgerskab og repræsentativitet i et råd, hvis opgave er at udføre nationens vilje.¹⁸
- Den ontologiske antagelse om, at alle mennesker indeholder en fælles sandhed, der kan erkendes gennem oplysning¹⁹ - dette er forudsætning for modstanden mod privilegier – altså lighed i nationen - og et nationalt råds evne til at gennemføre og afspejle nationens vilje direkte.

Metoden:

- En analytisk metode: Behandlingen af systemer som bestående af komponenter, der skal forstås, først enkeltvis, derefter som dele af 'a collectivity that is one'²⁰
- Skelnen ml. midler og mål, administrator og filosof²¹, i tilgangen til lovgivning og statsforfatning

Ideologiske træk, som beskrevet af Popper:

- 'Utopian social engineering'²²

15 Nationalforsamlingen var i starten af revolutionen meget påvirket af Sieyès' vision om national suverænitet, som forsamlingen hævdede at repræsentere.

16 (<http://www.iep.utm.edu/popp-pol/>) Internet Encyclopedia of Philosophy: Karl Popper – Political Philosophy (17.9.15)

17 Iflg. Sieyès skulle enhver national forsamling bestå af uddannede personer – altså ikke en socialt og indkomstmæssigt repræsentativ forsamling, men et styre baseret på arbejdsfordeling (Forsyth 1978 p. 101). Sieyès' forslag blev ikke brugt i den første grundlov – i stedet brugtes en rousseauiansk definition, der så det repræsentative råd som et nødvendigt onde, nødvendiggjort af nationens størrelse (Kates 1998 p. 83).

18 Sieyès analogi for staten: Alle borgere er lige langt fra statens centrum; deres universelle rettigheder beskyttes således, at de alle har samme juridiske status. Ifølge Sieyès bliver folk ulige ved indbyrdes grupperinger, fordi disse forpurrer individets magtposition ift. staten. (Forsyth 1987 p. 89-91)

19 Dette var forudsætningen for det repræsentative råds suverænitet og definitionen af nationen som et konglomerat af frit tænkende individer med en alligevel samlet vilje, ensrettet pga. lige forhold for loven (Forsyth 1987 p.25-27)

20 Oversat citat fra essay om frihed, Forsyth 1987 p. 27

21 Forsyth 1987 p. 31

22 En utopisk tilgang til samfunds-ændring, der baserer sig på antagelsen om, at man, før man påbegynder ændringen af et samfund, skal have et relativt veldefineret billede af det ønskede slutresultat – en utopi. Der skelnes klart mellem de samfundsændringer, der arbejder hen mod målet og målet i sig selv, og samfundsændringer er rationelle i det omfang de tjener formålet, utopien. Forsøget på implementeringen af en utopi fordrer autoritarianisme, og autoritarianisme fordrer bekæmpelsen af kritik.(Popper, 1945, p.147-8)

- Metodologisk essentialisme²³
- Holisme
- Perfektionisme
- Historicisme

Trin

1. Læsning af Sieyès om fokusområder i valgte tekster fra 1788-1789, og undersøgelse af valgte 'lukkede' karakteristika gennem Poppers *The Open Society and its Enemies*
2. Sammenligning af Poppers kritik og Sieyès' tekster fra starten af revolutionen
3. Sammenligning af tekster fra terroren med Sieyès' tidlige tekster med fokus på valgte ideer og metoder, og på 'lukkede' træk, som beskrevet af Popper: Spiller trækkene, ideerne og metoderne en rolle i de perspektiverende tekster, med henblik på retfærdiggørelsen af suspenderingen af grundloven og politisk motiverede henrettelser?
4. Diskussion af, hvorvidt Sieyès' ideologi på valgte fokusområder også kan bruges i forsvaret af det åbne samfund – her bruges 4., 5., 6. og 7. pamflet i Desmoulins' *Le Vieux Cordelier*, talen 2 thermidor, teksterne fra 1788-1789 og *The Open Society and its Enemies*.

For alle trin gælder det, at jeg, hvis det er formålstjenstligt, også vil inddrage andre tekster af Sieyès, *The Poverty of Historicism* af Karl Popper, *Conjectures and Refutations* af Karl Popper og sekundær litteratur om Popper og Sieyès

Perspektiverende tekster

De valgte tekster repræsenterer to vigtige stemmer, hos to personer der helt op til oktober 1793²⁴ ville kunne karakterises som meget radikale:

Robespierre, et fremtrædende medlem af både Nationalforsamlingen, Nationalkonventet og Velfærdsudvalget, forblev radikal til sin henrettelse 9. thermidor 1794 - en begivenhed der markerer slutningen på terrorens fase. Mange tillagde ham hovedansvaret for voldsomheden af de legitimerede blodsudgydelser, der fandt sted i Terrorens fase.

Han havde medansvar for mange af de juridiske tiltag, begået i strid med den nyligt formulerede grundlov á 1793²⁵ - provisoriske dekretet retfærdiggjort af den revolutionære undtagelsestilstand. Robespierre var som en ledende skikkelse blandt Montagnard'erne, også involveret i beslutningerne 5. september og 10. oktober 1793.

Robespierres tale til Konventet 5. februar 1794, "The Moral and Political Principles of Domestic Policy", omhandler Frankrigs indenrigspolitik, og altså hans holdning til terroren.²⁶ Robespierre var et fremtrædende medlem af Komiteen for Offentlig Sikkerhed, Camille Desmoulins var en radikal revolutionær journalist og et ledende medlem af Cordeliers-

23 En ontologisk antagelse om, at sikker viden kan opnås gennem en akademisk vægtig intuition – og at det er videnskabens (læs: 'the social art') rolle at afdække sandheden og nå frem til klare definitioner. (Popper 1945 p. 29-30)

24 Henrettelsen af den politiske fraktion Girondinerne

25 McPhee 2002 p. 116, 214

26 (<http://www.oxfordfirstsource.com/view/10.1093/acref/9780199399680.013.0190/acref-9780199399680-e-190>)Oxford First Source (17.10.15) om talen „The Moral and Political Principles of Domestic Policy“

klubben²⁷ Girondinernes fald²⁸; han startede herefter tidsskriftet Le Vieux Cordelier - ”Den Gamle Cordelier” - hvori han foreslog en 'komité for mildhed' som modvægt til Velfærdsudvalget og Sikkerhedsudvalget²⁹ – han henrettedes sammen med Danton og andre 'indulgents' i 1793.³⁰ Først i sin 4. pamflet rettede han sin kritik mod jacobinerne, og altså mod en klub, han selv var medlem af – derfor ser jeg kun pamfletterne nr. 4, 5, 6 og 7 som relevante ift. Desmoulins' holdningsskift.

Konklusion og Perspektivering

Det er muligt, at Sieyès' vision i nogen grad var påvirket af både metodologisk essentialisme og perfektionisme, at hans vision for Frankrig som samfund var utopisk, og at hans metode derfor på nogle punkter vil kunne karakteriseres som 'utopian social engineering'; at hans metode havde holistiske træk og, måske, bar præg af historicisme - muligvis en meget abstrakt form for historicisme.³¹

Hans idéer var bredt diskuteret i starten af revolutionen, og eftersom mange medlemmer af Nationalforsamlingen også var med i Nationalkonventet, er det ikke usandsynligt at Sieyès' indirekte påvirkning er blevet ved, også efter han selv i terrorens fase kortvarigt forsvandt fra den revolutionære scene.

Sieyès var en efterkommer af oplysningstiden – derfor havde hans tilgang til sine fag sandsynligvis træk, som vil kunne tilskrives det 'lukkede' samfund, og var bredt accepteret i hans samtid.

F.eks. havde nogle ideer, der florerede i perioden og stadig gør det i dag, andre, mindre liberale betydninger, end de har i dag.³²

Derfor er det også sandsynligt at Sieyès' vision vil have fællestræk med den ideologiske hovedstrømning i terrorens fase – pga. det fælles ophav.

Karl Popper har selv beskrevet Den Franske Revolution som tidspunktet hvor menneskeheden genopdagede ”... freedom, equality, and the brotherhood of all men...”, og mange af de ideer, som Sieyès advokerede, var humanitære, individualistiske og 'åbne'. Derfor ser jeg ham som en overgangsfigur, mellem oplysningstiden og moderne vestlig liberalisme, med en vision formet af hans geni – og af tiden.

Tak

Tusind tak til min forskerkontakt professor Ulrik Langen fra Københavns Universitet, for kompetencer, engagement og vejledning fra start til slut.

En tak skal også lyde til lektor på Roskilde Universitet Esther Oluffa Pedersen, for at have talt med mig om, hvordan – og hvorvidt – Karl Poppers politiske filosofi kan bruges i en undersøgelse af Den Franske Revolution.

---

27 (<http://chnm.gmu.edu/revolution/searchfr.php?function=find&keyword=cordeliers+club&x=0&y=0>)

Exploring the French Revolution: Cordeliers Club (23.10.15)

28 Han var medlem af Cordelier-klubben, der var mere radikalt og republikansk indstillet end jacobinerklubben.

29 Velfærdsudvalget og Sikkerhedsudvalget

30 McPhee 2002 p. 146

31 Han hånedes folk, der så tilbage i tiden efter en løsning på nutidens problemer, men samtidig ønskede han at genskabe samfundets 'logiske' fortid (det logiske trin før samfundet var indgåelsen af en kontrakt) – at annullere den sociale kontrakt fuldkommen og skabe et samfund fra bunden (Forsyth 1987 p. 105)

32 F.eks. var begreberne 'frihed' og 'virtue' to sider af samme sag for mange revolutionære – f.eks. Robespierre.

Litteraturliste - bøger

Doyle, William: The French Revolution: A Very Short Introduction, 2001, 1. udgave - Oxford University Press

Forsyth, Murray: Reason and Revolution – The Political Thought of the Abbé Sieyès, 1987, 1. udgave - Holmes & Meier Publishers, Inc

Furet, Francois, og Ozouf, Mona (red.): A Critical Dictionary of the French Revolution, originaltitel Dictionnaire critique de la révolution, 1988, 1. udgave – Belknap Press

Kates, Gary (red.): The French Revolution – Recent Debates and New Controversies, 2. udgave, 2. oplag - Routledge

McPhee, Peter: The French Revolution 1789-1799, 2002, første udgave – Oxford University Press

Popper, Karl R.: The Open Society and its Enemies, 1945, 5. udgave – Routledge

Talmon, Jacob Leib: The Origins of Totalitarian Democracy, 1952, 1. udgave – Butler & Tanner Ltd.

Litteraturliste – hjemmesider

Beskrivelse af Robespierres tale 18 pluviôse II:

Oxford First Source (17.10.15):

<http://www.oxfordfirstsource.com/view/10.1093/acref/9780199399680.013.0190/acref-9780199399680-e-190>

Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution – tekstsamling og encyklopædi relateret til Den Franske Revolution, tilknyttet George Mason University:

<http://chnm.gmu.edu>

Kilder

Robespierres tale 18 pluviôse II, oversat til engelsk

<http://www.oxfordfirstsource.com/view/10.1093/acref/9780199399680.013.0190/acref-9780199399680-e-190> (17.10.15)

Sieyès' pamflet ”Qu'est-ce que le Tiers Etat?”, oversat til engelsk:

Florian, Weber & Lembcke, Oliver: Emmanuel Joseph Sieyès: The Essential Political Writings, 2014, 1. udgave - Brill

Bilag 1: Budget

Forudsat at der findes en tilgængelig oversættelse af Desmoulins pamfletter nr. 4, 5, 6 og 7 til engelsk, vil den ca. koste 800 kr.

The Open Society and its Enemies, Karl Popper.....295 kr.

Sieyès: Political Writings, af Michael Sonenscher (Hackett Publishing Company, Inc.).....125 kr.

Indeholder

- What is the Third Estate?
- Views on the means of Execution which the Representatives of France will have at their Disposal in 1789
- Essay on Privileges

Robespierres tale 5. februar er oversat og tilgængelig i bogen The Ninth Thermidor: The Fall of Robespierre, af Richard Bienvu (Oxford University Press).....245 kr.

Ialt: 1.340 kr.

Af de resterende 18.660 kr. finansieres oversættelsen af Sieyès' tale 2 thermidor.

Bilag 2: Kort historisk opsummering – med fokus på relevante hændelser

I 1789 udgav Abbé Emmanuel Joseph Sieyès pamfletten ”Qu'est-ce que le Tiers Etat?”, hvori han bl.a. ud fra sine idéer om nationen, *volonté générale* og repræsentativitet proklamerede, at Generalstænderne burde opløses og blive til ét ligestillet, nationalt råd – med 3.-standen i spidsen. Dette bud på et alternativ til de privilegie-adskilte Generalstænder blev til virkelighed 20. juni 1789.³³

Den nyskabte Nationalforsamling påbegyndte en debat om Frankrigs grundlov, og i 1791 udkom Frankrigs nye grundlov, baseret på den universelle menneskerettighedserklæring fra 1789.

Sieyès havde indflydelse på begge værker.³⁴

Uroligheder og utilfredshed førte i 1792 til suspenderingen af den monarkisk-konstitutionelle grundlov og dannelsen af en ny grundlovgivende komité, den Nationale Konstitutionelle Forsamling – senere kaldet Nationalkonventet.

Først i 1793 var en ny grundlov – med dertilhørende ny menneskerettighedserklæring - parat. Den blev dog aldrig implementeret pga. landets revolutionære tilstand, der fordrede revolutionære metoder: 5. september 1793 erklærede Nationalkonventet ”terror... the order of the day”³⁵, og 10.

33 3.-standen i Generalstænderne udråbte sig selv til Nationalforsamlingen, og i de følgende dage fulgte medlemmer af de to andre stænder trop, da Nationalforsamlingen på Sieyès' foranledning accepterede de to andre stænders medlemskab og evne til at repræsentere befolkningen – på trods af deres privilegier. (Forsyth 1987 p. 101)

34 Som fremtrædende politisk forfatter og som medlem af Nationalforsamlingen (Forsyth 1987 p. 101, 108)

35 Doyle 2001 p. 111

oktober at Frankrig forblev ”revolutionary until the peace”.

Grundloven trådte altså ikke i kraft, og i perioden oprettedes forskellige råd til varetagelsen af politik – de vigtigste Velfærdsudvalget og Sikkerhedsudvalget.

Dette var starten på terrorens fase, kendetegnet ved legitimerede henrettelser af tusindvis af mennesker³⁶heriblandt mange politikere, der på den ene eller anden måde blev anset som skadelige for republikken og revolutionen af kernen af Montagnard-gruppen.³⁷

I 1794, efter henrettelsen af Robespierre, indtrådte den thermidoreanske reaktion, et generelt politisk ønske om, revolutionen skulle få en ende. En ny grundlov blev tegnet og implementeret – nu med delt magt mellem et Direktorat og et 500-mands råd, overvejende ledet af pragmatiske politikere.³⁸

Sieyès holdt under forhandlingerne af denne grundlov en tale 2. thermidor³⁹ 1795 til Konventet, hvori han genoptog diskussionen af emner fra sine tidlige tekster, der havde været problematiske lige siden revolutionens udbrud – bl.a. hvordan en suveræn national vilje kunne eksistere i et land med en fast grundlov.⁴⁰

---

36 Revolutionstribunalet blev indført 11. marts 1793 af Nationalkonventet (Furet, Francois: Terror, A Critical Dictionary of the French Revolution 1989 p.140)

Terroren spænder over perioden 3. juni 1793-28. juli 1794 (McPhee, 2002, p. 214)

37 Girondiner, Hébertister og Dantonister, (McPhee, 2002, p. 142-143, 215)

38 McPhee, 2002, p. 154-55

39 Talen er her navngivet efter den revolutionære kalender

40 Baker, Keith: Sieyès, A Critical Dictionary of the French Revolution 1981 p. 321-322